

став розділ, присвячений КБК, у колективній монографії «Культури епохи бронзи на території України» (1986).

Велику увагу приділила С. С. Березанська вивченню зрубної культури. Після розкопок поселення Рубці була поставлена проблема ранньозрубної культури в Україні, а багаторічні розкопки селища Усове Озеро знайшли логічне завершення у її останній монографії «Усово Озеро — поселення зрубної культури на Северском Донце» (1990), де зроблена спроба розібратися у питаннях ремісничого виробництва на конкретному матеріалі дослідженої пам'ятки. Заслугове на увагу аргументація С. С. Березанської на користь іраномовності носіїв зрубної культури, зроблена на підставі аналізу гідронімів Лівобережної Лісостепової України, які збігаються з ареалом поширення «зрубних» племен. Згодом дослідження відомого іраніста В. І. Абаева підтвердили передкімський час виникнення цих гідронімів.

Фракійська тема, здається, є улюбленою у наукових симпатіях С. С. Березанської. Не дивно, що її увагу привернула яскрава, багата, відмінна за усіма параметрами від попередніх та синхронних чорноліська культура. Рухаючись від Дністра до Лівобережного Подніпров'я, її носії виглядають стороннім елементом на тлі місцевих племен. С. С. Березанська пов'язала цей історичний феномен на межі II—I тис. до н. е. з могутньою міграційною хвилею фракійських племен.

Велику за обсягом роботу С. С. Березанська здійснила під час редагування та написання розділів двох видань «Археології Української РСР», 1971; 1985. За цю працю вона удостоєна Державної премії України. Інтерес до загальних проблем доби бронзи триває від написання науково-популярної книжки «Бронзовий вік на Україні», 1964, й понині. С. С. Березанська засвідчує, що теорія сама по собі її ніколи не займала, проте її позиція щодо співвідношення археологічної культури та етносу виношувалася і перевірялася десятиліттями. Дослідниця впевнена, що археологічна культура — це лише інструмент, яким зручно користуватися у вивченні того чи іншого суспільства. Гіркий досвід власного життя змушував С. С. Березанську з обережністю ставитись до праць класиків марксизму-ленінізму, де теорія практично завжди розходиться з практикою. Вона вважає, що залучення висновків згаданих класиків у питаннях становлення ремісничого виробництва лише гальмує й спотворює реальний стан справ. Кременедобувне та кременеобробне ремесла, ретельно досліджені С. С. Березанською, рішуче суперечать марксистським настановам щодо виникнення та розвитку ремесел. Аналіз виробництва, пов'язаного з видобутком та обробкою кременя за доби бронзи, здійснений в окремому розділі колективної монографії «Ремесла в енеоліте — бронзовом веку на Україні», яка, сподіваємося, має вийти друком у найближчий час.

Займаючись переважно дослідженням поселень, С. С. Березанська напрацювала методіку виявлення та повного розкриття усіх житлових споруд на пам'ятці, що досліджується. На практиці така методіка успішно реалізована на розкопках Пустинки та Усового Озера. С. С. Березанська володіє щасливою, як на археолога, рисою — умінням оперативно опублікувати все, що розкопано. На сьогодні публікації чекає лише Гордівський могильник з Вінниччини, який став археологічною сенсацією кінця 80-х років — гідним вінцем багаторічної польової практики.

Загальний науковий доробок С. С. Березанської складають 5 монографій, 4 колективні книги, близько 180 статей. Багато аспірантів та пошукувачів під керівництвом С. С. Березанської написали й успішно захистили дисертації і жодного разу таке керівництво не було формальним. Це можуть засвідчити Т. О. Шаповалов, Г. М. Тошев, С. М. Санжаров, С. М. Ляшко, О. С. Беляєв... Готують дисертації до захисту Й. В. Кобаль та Д. П. Кравець.

Нині С. С. Березанська закінчує роботу над розділами I тому «Стародавньої історії України», бере активну участь у житті сектора енеоліту — бронзового віку, засіданнях Спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій при ІА НАН України.

Зичимо нашому ювілярові здоров'я!

ДО 70-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. Ю. БРАЙЧЕВСЬКОГО

---

6 вересня 1994 р. виповнюється 70 років відомому вченому, співробітнику Інституту археології НАН України, доктору історичних наук М. Ю. Брайчевському.

Народився Михайло Юліанович у Києві, у сім'ї службовців. Його життєвий шлях та науково-дослідницька діяльність не були встелені трояндами. Дитячі та юнацькі ро-

ки припали на страшні часи розкуркулень, голодоморів, тотального знищення національно-історичної та культурної спадщини українського народу, масових репресій супроти інтелігенції.

Тільки після визволення Києва частинами Червоної Армії восени 1943 р. прийшло деяке полегшення. Михайло Юліанович, який на той час закінчив середню школу, одним із перших подав документи на вступ до Київського державного університету. На той час його основні корпуси ще лежали в руїнах. Навчаючись у 1944—1948 рр. на історико-філологічному факультеті, М. Ю. Брайчевський брав активну участь у відбудові рідного вузу. Маючи від природи прекрасні художньо-креслярські здібності, він знімав копії креслень університетських будівель з оригіналів видатного архі-

тектора В. І. Беретті. Згодом ці креслення Михайла Юліановича були використані будівельниками-реставраторами для відтворення первісного вигляду споруд червоного корпусу університету.

У цей же час, під впливом свого першого наставника професора Б. Є. Радзіковського, Михайло Юліанович захопився вивченням стародавньої історії та археології. У 1945 р. він знайомиться з тодішнім директором Інституту археології АН України Л. М. Славніним, який викладав основи археології студентам-історикам університету, і за його порадою, не припиняючи студій на стаціонарі, поступає на роботу до провідної археологічної установи України — Інституту археології Академії наук. У тому ж 1945 р. Михайло Юліанович бере активну участь як лаборант Інституту у польових дослідженнях у Переяславі-Хмельницькому, а трохи згодом на Поділлі і Волині. Керівниками експедицій, де працював М. Ю. Брайчевський, були такі відомі вчені, як Б. О. Рибаків, П. П. Єфименко, М. Я. Рудинський, С. М. Бібіков, В. Й. Довженко. Особисте спілкування з ними та іншими колегами-фахівцями, оволодіння польовою методикою досліджень, інтенсивне навчання дуже рано стимулювали інтерес Михайла Юліановича до самостійних наукових пошуків. Ще в стінах Київського держуніверситету він був одним із фундаторів Студентського Наукового Товариства, яке очолював протягом 1945—1946 рр.

Закінчивши з відзнакою університет у 1948 р. М. Ю. Брайчевський переходить на постійну роботу до Інституту археології АН України. Вивчаючи у цей період пам'ятки різних епох від античності до пізнього середньовіччя, Михайло Юліанович остаточно формує коло своїх наукових інтересів, віддаючи перевагу дослідженню ранньослов'янських старожитностей I тис. н. е. Його насамперед цікавлять проблеми становлення черняхівської культури, її взаємозв'язків із провінціями Римської імперії, культурно-історична трансформація носіїв цієї спільності, вплив черняхівців на становлення ранньослов'янських культур другої половини I тис. н. е. Й першою східнослов'янської держави — Київської Русі. Неординарність мислення, новаторський підхід до вирішення різноманітних проблем, надзвичайно широка ерудиція, вміння синтезувати дані археологічних, писемних і лінгвістичних джерел поставили за короткий час молодого дослідника в розряд провідних фахівців Інституту археології.

У 1955 р. Михайло Юліанович успішно захищає дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук. У 50—60-ті роки з-під пера ювіляра виходять десятки наукових праць, у яких він послідовно відстоює концепцію автохтонності носіїв ранньослов'янських культур на території України, їх роль у становленні Давньоруської держави з центром у Києві. Найяскравіше погляди вченого висвітлені у капітальних монографічних дослідженнях цього періоду: «Римська монета на території України»

(1959 р.), «Коли і як виник Київ» (1963 р., доповнене видання рос. мовою — 1964 р.), «Біля джерел слов'янської державності» (1964 р.), «Походження Русі» (1968 р.).

З 1960 р. М. Ю. Брайчевський працює в Інституті історії АН України на посаді старшого наукового співробітника. Окрім інтенсивної наукової діяльності він бере активну участь у суспільно-громадському житті республіки. Як історик та археолог-практик Михайло Юліанович ще на початку 60-х років дійшов висновку про нагальну необхідність збереження для нащадків культурно-історичного надбання народу України. З цієї метою він із групою однодумців, серед яких були В. Й. Довженок, О. Н. Логвин та деякі інші колеги, ініціює створення у 1968 р. республіканського Товариства охорони пам'яток історії і культури.

Уже тоді активна і принципова громадянська позиція, гострі полемічні виступи в пресі були не до вподоби можновладцям із всесильного ідеологічного відділу ЦК КПУ. Масла у вогонь підлила неопублікована стаття Михайла Юліановича «Приєднання чи возз'єднання», де було поставлено ряд принципових питань у світлі історико-культурних взаємин України і Росії, акцентована увага на деяких маловивчених аспектах розвитку двох найбільших східнослов'янських народів. Партійні ідеологи не могли вибачити вченому такого «крамольного» вільнодумства і у 1968 р. його, нібито за скороченням штатів, звільняють з роботи. Упродовж двох років Михайло Юліанович був фактично безробітним. Неодноразові звертання у державні та партійні органи з приводу працевлаштування не давали ніяких результатів.

Тільки у 1970 р., після створення Київської постійно діючої експедиції Інституту археології, теперішній віце-президент НАНУ академік П. П. Толочко, а тоді молодий кандидат історичних наук, запропонував Михайлу Юліановичу посаду наукового співробітника експедиції, яку очолював. Проте не довго вчений міг працювати спокійно. На початку 70-х років в Україні розпочалося нове «полювання за відьмами». Михайло Юліанович одним із перших потрапив до «чорного списку» високих партійних сановників і впродовж 1972—1978 рр. знову опинився без роботи.

З величезними труднощами М. Ю. Брайчевському вдалось поновитись на роботі тільки наприкінці 1978 р., та і то спочатку позащтатно, у Київській постійно діючій експедиції. Нарешті можна було знову більш-менш спокійно зайнятись улюбленою справою. Суспільно-політичні зміни, які сталися в країні на початку 80-х років, послаблення тиску ідеологічної цензури благотворно відбилися на діяльності більшості науковців, в тому числі й Михайла Юліановича. У 1988 р. він видає ґрунтовне дослідження «Утвердження християнства на Русі» (перевидання рос. мовою — 1989 р.). У цій книзі з притаманною йому блискучою ерудицією й неперевершеним знанням першоджерел вчений проаналізував складний процес утвердження християнства як державної релігії Давньоруської держави протягом кількох століть перед офіційним хрещенням Володимира у 988 р. Книга, видана до 1000-ліття хрещення Русі, мала широкий резонанс серед читацького загалу і здобула міжнародне визнання серед провідних учених світу. У 1993 р. Михайло Юліанович був удостоєний за неї престижної премії фонду Антоновичів.

У 1989 р. М. Ю. Брайчевським захищена дисертація на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук. Вона стала синтезом його багаторічних наукових пошуків на терені дослідження та інтерпретації ранньослов'янських культур I тис. н. е., роль їх носіїв у формуванні й утвердженні Києворуської держави.

В останні роки Михайло Юліанович активно працює над першоджерелами з історії України. Так, у 1992 р. ним підготовлена і видана «Історія міста Києва» Максима Берлінського, а також ряд статей у вітчизняних та зарубіжних періодичних наукових виданнях з проблемних питань України—Русі. Окрім цього, він активно пропагує історичну та археологічну дисципліни у періодичній пресі і науково-популярних виданнях. Досить згадати хоча б монографію «Скарби знайдені і не знайдені» (1992 р.). Важко знайти солідну газету чи журнал, де б не друкувались пристрасні, полемічно загострені, науково виважені статті, нариси, замітки Михайла Юліановича з питань охорони пам'яток історії і культури, філософії, історіографії, образотворчого мистецтва, архітектури, літературознавства, словом всього того, що є історико-культурним надбанням українського народу. Нині вчений напружено працює над написанням розділів до багатотомних видань «Історії найдавнішого населення України» і «Історії української культури».

В день 70-річчя колектив Інституту археології НАНУ, усі друзі та колеги зичать М. Ю. Брайчевському довгих років життя, щастя, здоров'я і нових творчих здобутків на ниві служіння науці і народу України.